

Aida GRYBIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. periodiniai leidiniai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama periodinės spaudos pradžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK). XVIII amžiuje LDK Vilniuje ir Gardine pasirodė devynių pavadinimų laikraščiai: „Kurier Litewski“, 1760–1763; „Supplement do Gazet Wileńskich“, 1761–1792; „Wiadomości Literackie“, 1760–1763; „Wiadomości Cudzoziemskie“, 1760–1764; „Gazety Wileńskie“, 1764–1792 (1793?); „Addytament do Gazet Wileńskich“, (spausdintas nereguliariai); „Gazeta Grodzieńska“, 1775–1783; „Wiadomości Grodzienskie“, 1792; „Gazeta Narodowa Wileńska“, 1794. Straipsnyje aprašomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi XVIII a. LDK periodinių leidinių komplektai, aptariami juose esantys knygos ženklai.

Esminiai žodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; laikraštis; spaustuvė; leidyba; knygos ženklas; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Annotation. The article examines the emergence of periodical press in the Grand Duchy of Lithuania (GDL). In the 18th century, nine titles of newspapers came out in the GDL (Vilnius and Grodno): “Kurier Litewski” (1760–1763), “Supplement do Gazet Wileńskich” (1761–1792), “Wiadomości Literackie” (1760–1763), “Wiadomości Cudzoziemskie” (1760–1764), “Gazety Wileńskie” (1764–1792 (1793?)), “Addytament do Gazet Wileńskich” (published irregularly), “Gazeta Grodzieńska” (1775–1783), “Wiadomości Grodzienskie” (1792), “Gazeta Narodowa Wileńska” (1794). The article describes 18th century GDL periodical sets kept in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences and discussed book markings contained therein.

Keywords: the Grand Duchy of Lithuania; newspaper; publishing; book marking; the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Vertingą Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus Senosios periodikos fondo dalį sudaro XVIII a. LDK periodiniai leidiniai.

Šio straipsnio tikslas – trumpai aptarti periodinės spaudos leidybą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, apžvelgti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomus XVIII a. LDK periodinius leidinius, jų kiekį ir fizinę būklę.

Vakarų Europoje spausdinti laikraščiai pradėjo eiti XVII a. pradžioje. Pirmieji periodiniai leidiniai LDK teritorijoje dėl įvairių istorinių, politinių ir ekonominių priežasčių pasirodė maždaug šimtu penkiasdešimčia metų vėliau – XVIII a. antroje pusėje. Nuo pirmojo laikraščio pasirodymo iki trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1760–1794 m.) Vilniuje ir Gardine išėjo devynių pavadinimų laikraščiai (1 lentelė). Iš viso Vilniaus akademijos spaustuvė išleido septynių pavadinimų 35 periodinių leidinių komplektus [11, 184]. Gardine XVIII a. buvo leidžiami dviejų pavadinimų laikraščiai. Periodinės spaudos leidybą riboja mažas mokančių skaityti ir rašyti LDK gyventojų skaičius, lėtas miestų augimas, prasta kelių būklė ir su tuo susijęs pašto funkcionavimas [6, 10].

LDK periodikos istorijos klausimais rašyta palyginti nemažai. Laikraščių leidybos ištakas LDK tyrinėjo lietuvių ir lenkų knygotyrininkai V. Abramavičius [1], W. Ciechowski [2], S. Cywiński [3],

R. Jakubėnas [4–7], J. Łojekas [9], I. Petrauskienė [11–12], G. Smólskis [13], A. Śnieżko [14] ir kiti. Tačiau dėl šaltinių trūkumo vis dar lieka daug neatsakytų klausimų – nežinomos tikslios laikraščių „Kurier Litewski“ („Lietuvos kurjeris“), „Gazety Wileńskie“ („Vilniaus laikraščiai“) leidimo datos (bibliotekose nėra pilnų leidinių komplektų). 1761 m. sausio 3 d. išleistas pirmasis „Addytament do Gazet Wileńskich“ („Vilniaus laikraščių papildymas“) numeris. Nežinoma, ar tuo metu jau buvo leidžiami „Gazety Wileńskie“, ar tik taip apibendrintai vadinti visi Vilniuje tuo metu leisti periodiniai leidiniai – „Kurier Litewski“ su priedais.

1 lentelė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. periodinė spauda

Pavadinimas	Leidimo metai	Tematika	Redaktoriai
Kurier Litewski (<i>Lietuvos kurjeris</i>)	1760–1763	Įvairios krašto ir užsienio naujienos	Pranciškus Paprockis, Aleksandras Januškevičius
Supplement do Gazet Wileńskich (<i>Vilniaus laikraščių priedas</i>)	1761–1792	Užsienio ir krašto naujienos	Pranciškus Paprockis, Aleksandras Januškevičius
Wiadomości Literackie (<i>Literatūros žinios</i>)	1760–1763	Literatūros, mokslo naujienos	Pranciškus Paprockis
Wiadomości Uprzywilejowane, Wiadomości Cudzoziemskie (<i>Privilegiuotos žinios, Užsienio žinios</i>)	1760–1764	Užsienio naujienos	Pranciškus Paprockis, Aleksandras Januškevičius
Gazety Wileńskie (<i>Vilniaus laikraščiai</i>)	1764–1792 (1793?) (52 nr. per metus)	Krašto ir užsienio naujienos	Aleksandras Januškevičius, Vincentas Veževičius, Pranciškus Sokulskis, Kazimieras Naruševičius, Martynas Počobutas
Addytament do Gazet Wileńskich (<i>Vilniaus laikraščių papildymas</i>)	nereguliarus	Proginis priedas	„Lietuvos kurjerio“ ir „Vilniaus laikraščių“ redakcija
Gazeta Grodzieńska (<i>Gardino laikraštis</i>)	1775(?)–1783	Krašto ir užsienio naujienos	Karolis Malinowskis (paskutinis redaktorius)
Wiadomości Grodzienskie (<i>Gardino žinios</i>)	1792, lapkritis–gruodis	Targovicos konfederacijos dokumentai	Targovicos konfederatai
Gazeta Narodowa Wileńska (<i>Vilniaus liaudies laikraštis</i>)	1794, gegužės 4 – rugpjūčio 6 d.	1794 m. sukilėlių laikraštis	Pilypas Nerijus Golianskis

Spaudos istorikų I. Petrauskienės [11, 132], R. Jakubėnas [6, 10] nuomone, periodinių leidinių pradžia LDK galima laikyti XVIII a. 3-jame dešimtmetyje Vilniaus akademijos spaustuvėje leistus kalendorius, nors J. Łojekas [9, 11] ir E. Patiejūnienė [10, 117] teigia, kad jau daug anksčiau (nuo XVI a.) spausdinti „laikraščiai skrajutės“ (*gazety ulotne*), arba „efemeridės“, atliko periodikos funkcijas (buvo leidžiama iki XVIII a. vidurio).

Augustas III Vilniaus akademijos jėzuitų spaustuvei 1760 m. vasario 22 d. suteikė antrąją privilegiją leisti periodinius leidinius [12, 31–32]. Ankstesniąją privilegiją, gauta dar 1757 m. lapkričio 5 d., Vilniaus akademijos spaustuvė nepasinaudojo [12, 31]. Skirtingai nei Lenkijoje, LDK teritorijoje negaliojo išskirtinių teisių (*cum iure exclusivo*) privilegijos. Laikraščių leidimo teisę, bet ne monopolį,

Lietuvoje turėjo Vilniaus akademijos spaustuvė, tačiau daugiau nei per trisdešimt metų (1760–1794) konkurento taip ir neatsirado.

Pirmasis savaitinio laikraščio lenkų kalba „Kurier Litewski“ – su priedais „Wiadomości Literackie“ („Literatūros žinios“), „Wiadomości Uprzywilejowane“ („Privilegijuotos žinios“), nuo 1761 m. pavadintomis „Wiadomości Cudzoziemskie“ („Užsienio žinios“), – numeris pasirodė 1760 m. balandžio 19 (ar 18 d.) d. [11, 136]. Tikslī išleidimo data nežinoma, nes bibliotekose nėra išlikusio pirmojo numerio.

„Kurier Litewski“ išeidavo kartą per savaitę (penktadieniais), redaguojamas kun. Pranciškaus Paprockio ir kun. Aleksandro Januševičiaus [9, 24]. Tai buvo *in quarto* formato, keturių puslapių apimties leidinys. Kiekviename numeryje, paprastai pačioje pradžioje, pateikiamos naujienos iš Vilniaus, po to iš Varšuvos, Gardino, Slanimo, Naugarduko, Nesvyžiaus ir kitų miestų. Užsienio naujienos spausdinamos pabaigoje. Taip pat laikraštyje galima rasti daug įdomios informacijos apie viešąjį, politinį gyvenimą, prekybą. Laikraštyje būdavo spausdinami pranešimai prenumeratoriams, tad akivaizdu, jog jį buvo galima užsisakyti, bet prenumeratorių skaičius nežinomas [6, 16]. Leidinyje nėra nurodoma nei spausdinimo vieta, nei redaktoriaus ar korespondentų pavardės, tačiau tai XVIII a. laikraščiams įprasta – periodiniai leidiniai buvo leidžiami anonimiskai, taip pat neinformuojama, kokiomis savaitės dienomis laikraštis pasiekdavo skaitytoją [6, 16]. „Kurier Litewski“ ėjo iki 1763 m. vidurio. Manoma, jog paskutinis išėjęs numeris – 34 (rugsėjo 19 d.).

Priedas „Wiadomości Literackie“ išeidavo kartu su „Kurier Litewski“ [11, 136]. Iš pradžių leistas kas savaitę, vėliau (nuo 1761 m. gegužės) kas mėnesį. Apie jo išleidimą būdavo nurodoma tos dienos „Kurier Litewski“ numeryje. Tačiau yra neatitikimų, numeracijos klaidų. 1761 m. „Kurier Litewski“ nr. 1 išleistas sausio 2 d., o priede „Wiadomości Literackie“ pažymėta 1761 m. sausio 1 d. data.

Kartu su „Kurier Litewski“ 1760 m. pradėtas leisti ir užsienio naujienoms skirtas priedas „Wiadomości Uprzywilejowane“ (1761 m. pervadintas į „Wiadomości Cudzoziemskie“). Abu laikraščiai pasirodydavo tą pačią dieną. Jame skelbiama informacija būdavo perspausdinama iš Lenkijos, Vokietijos, Olandijos laikraščių ir vėluodavo apie pusantro mėnesio.

1761 m. prie „Kurier Litewski“ pradėtas leisti „Supplement do Gazet Wileńskich“ („Vilniaus laikraščių priedas“; LMAVB yra 1761 m. pirmasis, sausio 3 d., numeris), išeidavęs šeštadieniais. Jame greičiausiai būdavo spausdinama į laikraštį „Kurier Litewski“, leistą penktadieniais, netilpusios naujienos. Ypatingomis progomis, turint įdomios informacijos, buvo leidžiamas nereguliarus priedas „Addytament do Gazet Wileńskich“. Tiek šis, tiek „Supplement do Gazet Wileńskich“ buvo mažo formato, nedidelės apimties (dažniausiai dviejų puslapių) leidiniai. Be vietinių žinių ir užsienio naujienų, juose būdavo aprašomos valstybinės ir karališkosios šventės, religinės procesijos, didikų atvykimai, jų pasveikinimai, laidotuvės, vardo dienos, gimtadieniai.

1763 m. „Kurier Litewski“ ir visi jo priedai nustojo eiti. Įtakos periodinių leidinių sustabdymui greičiausiai turėjo Vilniaus akademijos spaustuvės prefekto Pranciškaus Paprockio atleidimas iš pareigų [11, 138]. Kita priežastimi galėjo tapti būtinybė reformuoti laikraščių leidybą – trūko informacijos trims laikraščiams užpildyti, o spaustuvė nesugebėdavo laiku sutvarkyti ir suredaguoti gaunamos medžiagos [6, 18]. 1763 m. rugpjūčio mėn. Vilniaus akademijos spaustuvės prefektu ir jos leidžiamų periodinių leidinių redaktoriumi tapo Aleksandras Januškevičius (išsilaike redaktoriumi beveik trejus metus) [11, 138], vėliau – Vincentas Veževičius (Wierzewicz), Pranciškus Sokulskis (Franciszek Sokulski), Kazimieras Naruševičius (Naruszewicz), Martynas Počobutas [11, 181], galbūt ir kiti asmenys, kai Vilniuje nebūdavo M. Počobuto, kuris ilgiausiai buvo leidinio „Gazety Wileńskie“ redaktoriumi.

Po leidybos reformos Vilniaus akademijos spaustuvė 1764 m. pradėjo leisti savaitraštį „Gazety Wileńskie“ (išeidavo šeštadieniais) su priedais „Supplement do Gazet Wileńskich“ ir „Addytament do Gazet Wileńskich“. 1760–1763 m. leidinio „Kurier Litewski“ apimtis su priedais sudarė apie 14 puslapių per savaitę, t. y. apie 728 puslapius per metus. Naujasis laikraštis buvo gerokai mažesnės apimties, per savaitę išeidavo maždaug aštuoni puslapiai. „Gazety Wileńskie“ sėkmingai gyvavo net trisdešimt metų. Nuo 1774 m. jo leidybą perėmė Lietuvos vyriausioji mokykla, į kurią buvo pertvarkyta Vilniaus

akademija. Tiksliai nežinoma, kada laikraštis buvo likviduotas. Paskutiniai bibliotekose išlikę numeriai yra 1792 m., tačiau manoma, kad „Gazety Wileńskie“ buvo leidžiamas iki 1793 m. gruodžio mėn. ar net 1794 m. [6, 19]. Laikraštis, kuriam įtakos turėjo šviesiausi Vilniaus akademijos dėstytojai, suvaidino svarbų vaidmenį skleidžiant pažangias idėjas tarp Lietuvos bajorų, sustiprino patriotines visuomenės nuotaikas, vėliau radusias išraišką 1794 m. sukilime. [5, 87].

Iš gausaus Vilniaus akademijos spaustuvės prefektų ir Vilniaus periodinių leidinių redaktorių būrio tyrinėtojai išskiria Kazimierą Naruševičių (redagavo laikraštį „Gazety Wileńskie“ 1766–1773 m.). Jo kadencijos laikotarpiu buvo įvestos antraštės, nurodančios informacijos pateikimo vietą, pavyzdžiui: „Z Litwy“ („Iš Lietuvos“), „Z Polski“ („Iš Lenkijos“), „Z Włoch“ („Iš Italijos“). Tuo metu tai buvo naujovė. Jis dažniau negu jo pirmtakai skelbė krašto informaciją, susijusią su vietiniais įvykiais. Jėzuitų ordino uždarymas lėmė K. Naruševičiaus pasitraukimą iš redaktoriaus pareigų [6, 18]. Vėliau redaktoriaus pareigas perėmė Martynas Počobutas. Jis leidinyje „Gazety Wileńskie“ skelbdavo astronominių ir meteorologinių stebėjimų rezultatus, tuo paįvairindamas laikraščių turinį. Gamtos aprašymai žadino skaitytojų susidomėjimą krašto gamta, meteorologija bei astronomija [6, 18].

XVIII a. periodikos tiražas nežinomas. Galima manyti, jog leidiniai buvo populiarūs, nes išsilaike net trisdešimt metų. J. Łojekas rašo, jog panašaus į „Gazety Wileńskie“ periodinio leidinio „Gazeta Warszawska“ („Varšuvos laikraštis“) tiražas svyravo tarp 500 ir 1000 egzempliorių [9, 28]. Teigiama, kad šie abu leidiniai tarpusavyje konkuravo. Palyginimui nurodoma, jog Antano Tyzenhauzo Gardine leisto „Gazeta Grodzieńska“ („Gardino laikraštis“) tiražas buvo ne didesnis nei 300 egzempliorių, jo platinimas apsiribojo tik Gardinu ir jo apylinkėmis [9, 30]. Laikraščių skaitytojais daugiausia buvo didesnių miestų, vietovių, kuriose buvo mokyklos, gyventojai. Savaime aišku, kad kaip tik ten buvo daugiau mokančių skaityti žmonių [6, 375].

Lietuvos laikraščiai savo turiniu ir forma nesiskyrė nuo kitų XVIII a. nacionalinėmis kalbomis leidžiamų periodinių leidinių. Pavyzdžiu Vilniaus periodinei spaudai Lietuvos jėzuitai laikė Varšuvos laikraščius. „Kurier Litewski“, „Gazety Wileńskie“ visų pirma buvo informacinio pobūdžio leidiniai, skelbiantys krašto ir užsienio naujienas, tuo tarpu „Lietuvos kurjerio“ priedas „Wiadomości Literackie“ – įdomus ir savitas LDK spaudos istorijos reiškiny. Jose buvo publikuojami originalūs, šviečiamojo pobūdžio Vilniaus akademijos profesorių straipsniai [7, 301]. Šį priedą galima priskirti prie įdomybes spausdinančios (net mokslinės ar paramokslinės) spaudos [5, 88]. Teigiama, jog Vilniaus akademijos dėstytojai į periodinę spaudą žiūrėjo kaip į mokymo ir auklėjimo priemonę. Kiekvieną savaitę paskaitų metu buvo skaitomas laikraštis „Wiadomości Literackie“ ir aiškinamas jo turinys [11, 141]. Laikraščių skaitytojais buvo minėtieji Vilniaus akademijos studentai, jėzuitų *Collegium Nobilium* (kilmingųjų kolegijos) mokiniai.

Spauda pakankamai išsamiai nušviesdavo tiek visos valstybės, tiek vietinio regiono gyvenimą. Laikraščiuose randame informacijos apie LDK įstaigų – Vyriausiojo tribunolo, seimelių, teismų, veiklą, Abiejų Tautų Respublikos gyvenimo įvykius (Ketverių metų seima) [6, 376]. Aprašoma Vyriausiosios edukacinės komisijos veikla, P. Bžostovskio Pavlovo Respublikos susikūrimas. Spausdinta daug straipsnių, susijusių su Vilniaus akademija. Leidinių redaktoriai propagavo mokslo disciplinas – fiziką, matematiką, astronomiją, mediciną, publikavo viešų mokslinių eksperimentų aprašymus. Gausu kasdieninio gyvenimo – religinių procesijų, didikų atvykimų, pasveikinimų, jų laidotuvių, vardo dienu, gimtadienių, valstybinių ir karališkųjų švenčių, aprašymų. Periodinių leidinių puslapiuose pasirodydavo iškiliausių Lietuvos didikų – Masalskių, Radvilų, Kasakauskų (Kosakovskių), Počobutų – pavardės. XVIII a. Vilniaus laikraščiuose taip pat randame publikacijų, skirtų prekybai, reklamuojamos specialistų (dažniausia gydytojų) paslaugos, aprašomi kriminaliniai įvykiai, spausdinama informacija apie produktų kainas, skelbimai ir kt. [6, 377]. Vis dėlto spaudoje daugiausia vietos užimdavo užsienio naujienos, dažniausiai iš Lenkijos. Periodiniai leidiniai perspausdindavo daug medžiagos iš itališkų, vokiškų, olandiškų laikraščių. Apie tai galima spręsti iš miestų, apie kurių įvykius rašoma, pavadinimų, taip pat iš fakto, jog redaktorius, išsaugodamas pirmojo leidėjo, rašiusio apie savo kraštą, nuomonę, nekeisdavo straipsnių turinio [6, 45]. Dažnai informacija apie įvykius vienoje valstybėje pateikiama iš

kitos valstybės, pavyzdžiui, informacija apie įvykius Rusijoje pateikiama iš Vienos. Tai galėtų liudyti apie informacijos perspausdinimą iš Europos laikraščių [5, 89].

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus senosios periodikos fonde saugomi septynių pavadinimų LDK XVIII a. (1760–1794 m.) periodiniai leidiniai, iš viso 642 spaudos vienetai (2 lentelė). LMAVB senosios periodikos fonde neturime pilnų to laikotarpio periodinių leidinių komplektų. Jų nėra išlikę ir kitose bibliotekose.

2 lentelė: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVIII a. laikraščiai

Eil. nr.	Pavadinimas	Signatūra	Metai, numeriai
1.	Kurier Litewski	P-4148	1760, nr. 36–37 1761, nr. 1–52 (sausis–gruodis) 1763, nr. 7, 15, 19–23, 27–30
2.	Supplement do Gazet Wileńskich	P-1166	1761, nr. 1–31, 33–35, 38–52 1766, nr. 16 1768, nr. 1–52 1770, nr. 1–19, 21–38, 40–51 1771, nr. 4–52 1776, nr. 21 1777, nr. 1–52 1779, nr. 2 1786, nr. 43, 45–46 1787, nr. 10 1787, nr. [40] 1792, nr. 4, 5, 10; Doniesienie z Wilna: 29 stycz.
3.	Gazety Wileńskie	P-1166	1766, nr. 16 1768, nr. 1–52 1770, nr. 1–9 (def.)–19, 21–38, 41–[51] 1771, nr. 4–45, 47–52 1774, nr. 13, 28, 52 (def.) 1775, nr. 31 1777, nr. 1–[52] 1780, nr. 26 1781, nr. 42–44, 46–51 1782, nr. 40 1784, nr. 48 1786, nr. 43, 45–46 1787, nr. 10, 17 1791, nr. 53 1792, nr. 4, 6, 10, 18
4.	Addytament do Gazet Wileńskich	P-1166	1768, addyt. nr. 2, [48] 1777, addyt. nr. [16, 20, 21, 38] 1781, addyt. 26 maja, nr. [44] 1786, addyt. 4 marca 1787, add. nr. [17] 1792, addyt. nr. [4], 19 maja, [18]
5.	Wiadomości Literackie	F-1232	1760, nr. 24, 26 1761, nr. 1–15, 17–18 1762, nr. 5–6
6.	Wiadomości Cudzoziemskie	F-1237	1761, nr. 1–34, 36–52 1762, nr. 48 1763, nr. 7, 23
7.	Wiadomości Grodzienkie	F-1236	1792, nr. 3 (25 listopada)

Įdomus leidinio „Kurier Litewski“ 1760 ir 1763 m. įrišas. Viršelis – marmurinio popieriaus su pirmame ir ketvirtame kietviršiuose išpaustu superekslibrisu – carinės Rusijos herbu (paukuotu dvigalviu ereliu). Literatūroje nepavyko aptikti jo aprašymo, tačiau panašūs knygos ženklai leidžia manyti, jog tai Vilniaus viešosios bibliotekos egzempliorius [8, 156], Pirmojo pasaulinio karo metu išvežtas į Rusiją ir 6-ajame dešimtmetyje gražintas, tačiau patekęs jau į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką. Nugarėlėje auksinėmis raidėmis išpaudas: „Kurier Litewski 1763“. Viduje ovalus antspaudas: „Библиотека/Академии Наук/СССР“. Laikraščio numeriai įrišti ne iš eilės – pirmiausia 1763 m., gale 1760 m. nr. 36–37. Ant viršelio esantis Vilniaus viešosios bibliotekos superekslibrisas leidžia manyti, jog laikraštis buvo įrištas vėliau, greičiausia XIX a. viduryje, jau po Vilniaus universiteto uždarymo.

Bibliotekoje saugomas pilnas leidinio „Kurier Litewski“ 1761 m. komplektas (nr. 1–52). Laikraščio įrišas restauruotas – tamsiai rudos odos viršelis, paukuotais išpaustais ornamentais puošta nugarėlė, kurioje paukuotomis raidėmis išpaustas užrašas „Gaz[...]/ROK/1761“. Numeriai įrišti ne iš eilės. Pradžioje įrištas nr. 3, po jo – nr. 1. Ant nr. 1 yra rankraštinis įrašas: „Gazety Wilenskie“. Leidinyje – tik LMAVB antspaudai ir inventoriniai numeriai. Restauruojant nuimta ir išsaugota senosios Vrublevskių bibliotekos lipdė.

Leidinio „Wiadomości Literackie“ bibliotekoje turimi pavieniai 1760, 1762 m. numeriai, artipilnis 1761 m. komplektas (trūksta tik 16 numerio).

Vilniaus bibliotekose išlikę pavieniai, dažnai nepilni ir „Wiadomości Literackie“ komplektai, kai kurių metų – tik pavieniai numeriai. LMAVB senosios periodikos fonde yra pilni 1768 ir 1777 m. įrišai, nedideli trūkumai yra 1770–1771 m. komplektuose, kitų metų saugomi tik pavieniai numeriai (2 lentelė).

LMA Vrublevskių bibliotekoje saugomas retas laikraščio „Wiadomości Grodzienskie“ („Gardino žinios“) numeris. Šio laikraščio, leisto Gardine 1792 m. Targovicos konfederatų, pavieniai numeriai išlikę tik Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų instituto (*Instytut Badań Literackich*) ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekose. „Wiadomości Grodzienskie“ ėjo Gardine 1792 m. lapkričio–gruodžio mėn. lenkų kalba du kartus per savaitę (trečiadieniais ir sekmadieniais). Laikraštyje spausdinta vietinė Gardino regiono informacija, daugiausia susijusi su Targovicos konfederatų veikla, – universalai, potvarkiai, rekomendacijos – dokumentai, priimti Generalinės LDK konfederacijos posėdžiuose. LMAVB senosios periodikos fonde saugomas 1792 m. lapkričio 25 d. išleistas 3 numeris.

Du kartus per savaitę Vilniuje nuo 1794 m. gegužės iki rugpjūčio sukilėliai leido „Gazeta Narodowa Wileńska“ („Vilniaus liaudies laikraštis“). Jį redagavo Lietuvos vyriausiosios mokyklos lotynų ir lenkų literatūrų profesorius kunigas Pilypas Nerijus Goliański (Filip Nereusz Golański, *1753–†1824) [9, 56]. Tai retas leidinys. LMAVB saugoma 1794 m. nr. 1–29 kopija. Trys šio laikraščio numeriai yra Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Be jau minėto Vilniaus viešosios bibliotekos superekslibriso ant 1760 ir 1763 m. „Kurier Litewski“ įrišo, LMAVB senosios periodikos fonde saugomuose XVIII a. periodiniuose leidiniuose randama įvairių knygos ženklų – rankraštinių įrašų, lipdžių, asmeninių ir institucinių bibliotekų antspaudų, superekslibrisų. Proveniencijų nėra gausu, tačiau jos suteikia įdomios informacijos apie ankstesnius laikraščių savininkus. „Lietuvos kurjerio“ 1761 m. komplekte randama tik Vrublevskių bibliotekos antspaudų ir lipdžių (o virš pirmojo numerio antraštės juodu rašalu įrašyta: „Gazety Wilenskie“)¹. „Vilniaus laikraščio“ 1770 ir 1771 m. komplektuose yra apvalus juodas antspaudas su užrašu: „Sigillum Societatis Medicae Vilnensis“. Tai Vilniaus medicinos draugijos bibliotekai priklausę egzemplioriai. To paties leidinio 1781 m., nr. 49–51 randame apvalų antspauduką – raudoname rėmelyje raudonos raidės: „TB“. Šio knygos ženklo identifikuoti nepavyko. Leidinio „Wiadomości Grodzienskie“ 1792, nr. 3 (25 listopada) viršutiniame kairiajame kampe yra rankraštinis įrašas juodu rašalu: „MPP“.

1 Iš tiesų, periodinis leidinys „Gazety Wileńskie“ buvo pradėtas leisti tik 1764 m., tad toks įrašas 1761 m. „Lietuvos kurjerio“ galėtų patvirtinti tyrinėtojų nuomonę, jog visa iki 1764 m. Vilniuje ėjusi periodika buvo vadinama „Gazety Wileńskie“ [11, 138].

XVIII a. LDK periodinė spauda nevaidino svarbiausio vaidmens perduodant informaciją, tačiau tai buvo reikšmingas krašto ir užsienio naujienų šaltinis. Žinios laikraščiuose buvo spausdinamos labai pavėluotai. Spaudos raidą riboja prasta krašto kelių būklė, pašto veiklos nereguliarumas. Tačiau XVIII a. LDK laikraščiai nebuvo nei atsitiktinis, nei laikinas dalykas, o ilgalaikis reiškinys, trukęs daugiau nei 30 metų. Apžvelgiant bibliotekoje saugomų XVIII a. LDK periodinių leidinių visumą, susidaro išpūdis, jog laikraščiai tuo metu buvo vertinami kaip vienadienės informacijos šaltinis. Nesistengta rinkti, saugoti, įrišti metinių komplektų, kadangi didelę dalį XVIII a. periodinių leidinių kolekcijos sudaro skirtingu laiku į biblioteką patekę pavieniai laikraščių numeriai. Taip galėjo atsitikti ir dėl to, jog periodinė spauda XVIII a. buvo pakankamai brangi, ne visiems prieinama, išigyjama tik retkarčiais.

Literatūra

1. Abramavičius, Vladas. Pirmieji Vilniaus laikraščiai (1760–1960). *Literatūros ir meno metraštis*, 1961. Vilnius, 1961, p. 153–165.
2. Ciechowski, Waclaw. Czasopisma polskie na Litwie. *Kwartalnik Litewski*, 1910, t. 2, p. 39–66; t. 3, p. 13–40; t. 4, p. 65–96; t. 5, p. 101–124.
3. Cywiński, Stanisław. Literatura w Wilnie i Wilno w literaturze. In: *Wilno i ziemia Wileńska*. Wilno, 1937, t. 2, p. 73–106.
4. Jakubėnas, Regina. Gazety Wileńskie; Gazet Wileńskich Supplement; Addyament do Gazet Wileńskich; Kurjer Litewski; Wiadomości Literackie. In: *Encyklopedia ziemi wileńskiej*. Warszawa, 2004. T. 2: *Literatura ziemi wileńskiej od XVI w. do 1945 r.*, p. 76–77, 132, 262.
5. Jakubėnas, Regina. Początki prasy periodycznej w Wilnie. In: *Litwa: dzieje, naród, kultura: materiały z konferencji naukowej*, Kraków, 8–10 maja 1997. Kraków, 1998, p. 87–95.
6. Jakubėnas, Regina. *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*. Kraków: Collegium Columbinum, 2005. 390, XXIII p.
7. Jakubėnas, Regina; Narbutas, Sigitas. Periodinės spaudos atsiradimas: Pranciškus Paprockis, *Lietuvos kurjeris* ir *Literatūros žinios*. In: *Senosios Lietuvos literatūra*. Sudarė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 298–304.
8. Kisarauskas, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*. Vilnius: Mokslas, 1984. 221 p.
9. Łojek, Jerzy. Prasa polska w latach 1661–1831. In: *Prasa polska w latach 1661–1864*. Warszawa: PWN, 1976, p. 11–109.
10. Patiejūnienė, Eglė. Periodinės spaudos pradmenys unijinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje. *Žurnalistikos tyrimai*, 2008, nr. 1, p. 116–127.
11. Petrauskienė, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuė, 1575–1773*. Vilnius: Mokslas, 1976. 248 p.
12. Petrauskienė, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuės šaltiniai (XVI–XIX a.)*. Vilnius: Mokslas, 1992. 392, [1] p.
13. Smólski, Grzegorz. O polskim czasopiśmiennictwie najstarszej doby. In: *Biblioteka Warszawska*. Warszawa, 1910, t. 1, p. 534–567.
14. Śniezko, Aleksander. Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1972, t. 11, z. 4, p. 499–545.

18th century periodicals of the Grand Duchy of Lithuania in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

Summary

A valuable part of the Old Periodical collections in the Rare Book Department in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences is made up by 18th century periodicals of the Grand Duchy of Lithuania (GDL).

Newspapers printed in Western Europe first appeared in the early 17th century. The first GDL periodicals emerged in the second half of the 18th century. The publishing of periodicals was limited by low literacy levels in the GDL, slow growth of city, poor state of roads and the related malfunctioning of postal service.

In 1760–1794, nine titles of newspapers came out in Vilnius and Grodno. The GDL's first periodical, "Kurier Litewski", with supplements "Wiadomości Literackie", "Wiadomości Cudzoziemskie" and "Supplement do Gazet Wileńskich" started coming out in 1760 in the printing house of Vilnius Academy. It was edited by the prefects of the printing house: Pranciškus Paprockis, Aleksandras Januškevičius and others. In 1763 the printing house of the Vilnius Academy reorganized the publishing of its newspapers. The production of "Kurier Litewski" and its supplements was stopped. In 1764, the newspaper "Gazety Wileńskie" started to be published and it continued until 1793. In total, the printing house of the Vilnius Academy in 1760–1794 published 35 sets of periodicals. Another GDL centre of periodical publishing in the 18th century was Grodno, a city where two titles of periodicals – "Gazeta Grodzieńska" (1775–1783) and "Wiadomości Grodzienskie" (1792) – came out.

Seven titles of newspapers are kept in the Old Periodical holdings of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. There is not a single title for which complete sets have been collected; however, no other library has them either.

The periodicals from the library's holdings bear numerous book markings: manuscript inscriptions, labels, stamps of personal and institution libraries, supralibros. The binding of "Kurier Litewski" for 1760 and 1763 is decorated by the supralibros of the Vilnius Public Library, while the sets of "Gazety Wileńskie" for 1770 and 1771 have stamps of the Library of the Vilnius Medical Society (1805–1914, 1920–1939). Book markings provide valuable information about former owners of the publications.